

13. Бережна Т. Процесуальне хуліганство та адвокатська творчість: де межа? *Юридична Газета*. 14 серпня 2018 р. № 32–33 (634–635). С. 20.
14. Конституція України від 28 червня 1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%>
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
16. Бондаренко С. А. Участники медиативного процесса: гражданско-правовой аспект. *Вестник Алтайской академии экономики и права*. 2012. № 3. С. 92–96.

УДК 342.7

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ

Т. С. Комар, Д. О. Нікітенко

Анотація. Стаття присвячена висвітленню питань нормативного забезпечення прав пацієнтів в Україні з дослідженням досвіду європейських держав у цій сфері. На підставі аналізу норм чинного вітчизняного законодавства у сфері охорони здоров'я автор обґрунтовує необхідність реформування законодавства України щодо забезпечення прав пацієнтів. На підставі порівняльного аналізу законодавства держав ЄС та України у сфері прав пацієнтів з'ясовано, що у нашій державі не гарантовано певну низку прав пацієнтів, що закріплені європейськими нормами. Пропонується перейняти досвід законодавчого врегулювання питань забезпечення прав пацієнтів у європейських країнах з формулюванням конкретних пропозицій.

Ключові слова: пацієнт, права пацієнтів, забезпечення прав пацієнтів, законодавство, охорона здоров'я.

Здоров'я людини в епоху динамічно нестійких природних і суспільних умов вимагає пильної уваги до організації охорони здоров'я. Особливе значення мають законодавчі гарантії дієвості системи медичної допомоги та соціального захисту. Проблема створення, вдосконалення та подальшого розвитку законодавчої бази в сфері охорони здоров'я населення в Україні залишається однією з найбільш актуальних. Відомо, що ефективність діяльності системи охорони здоров'я є одним з визначальних чинників соціально-економічного розвитку будь-якої держави. На жаль, в даний час законодавче забезпечення охорони здоров'я в Україні не відповідає реаліям сьогодення. До того ж не можна не враховувати, що здоров'я населення країни – найважливіший елемент національної безпеки держави – знаходиться в прямій залежності від діяльності, яку здійснюють органи державної влади щодо реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу. Незважаючи на те, що чинне законодавство України у сфері охорони здоров'я налічує чималу кількість законів, значну кількість підзаконних нормативних актів, його не можна визнати достатнім для вирішення сучасних завдань. Нормативно-правові акти у сфері охорони здоров'я розрізнені, ряд норм дублюють один одного, а деякі відносини у сфері медицини, взагалі, не регулюються правом. Потреба в чіткому законодавчому регулюванні у сфері медицини величезна. Як якість самої охорони здоров'я, так і стан її правової забезпеченості далекі від оптимальних. Сьогодні, коли Україна проводить державну політику наближення своєї економічної системи до систем ЄС шляхом проведення реструктуризації і модернізації, система охорони здоров'я також задіяна у цьому процесі.

Аналіз окремих питань правового забезпечення прав пацієнтів здійснювали Є. В. Антонова, В. О. Галай, З. С. Гладун, В. В. Глуховський, Є. П. Жиляєва, Г. Р. Колоколов, Г. Я. Лопатенков, І. М. Парашич, Я. М. Попович, А. А. Рерихт, І. Я. Сенюта, З. С. Скалецька,

С.Г. Стеценко, Р.О. Стефанчук та ін. Однак питанням забезпечення прав пацієнтів в європейських державах в контексті запозичення їх досвіду в нашій державі в умовах сьогодення присвячено недостатньо уваги. Це й зумовило мету даної статті – визначити напрями реформування законодавства України щодо забезпечення прав пацієнтів з урахуванням європейського досвіду у цій сфері.

Нормативно-правова база охорони здоров'я України характеризується наявністю цілої низки законодавчих і підзаконних правових актів, що регламентують різні сторони медичної діяльності, у томі числі права пацієнтів та їх реалізацію. Існуючі нормативно-правові акти, що регулюють права пацієнтів, можна класифікувати на загальні та спеціальні. Загальними правовими актами є: Конституція України, Цивільний кодекс України, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та міжнародні правові акти (Лісабонська декларація про права пацієнтів, Амстердамська декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права тощо). В Україні також прийнято низку законодавчих актів, які можна назвати спеціальними й які своїми нормами конкретизують права пацієнтів загального характеру та права окремих груп пацієнтів у відповідних напрямках медичної діяльності. Спеціальними законами можна назвати Закони України: «Про лікарські засоби», «Про психіатричну допомогу», «Про протидію захворюванню на туберкульоз», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», «Про донорство крові та її компонентів», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Цей перелік не є вичерпним. Що стосується підзаконних нормативно-правових актів, то слід назвати Укази Президента України «Про Клятву лікаря», «Про додаткові заходи щодо поліпшення медичної допомоги населенню України», постанову Кабінету Міністрів України «Порядок функціонування електронної системи охорони здоров'я» та багато інших. Відповідні положення, пам'ятки, інструкції тощо про права та обов'язки пацієнтів розроблені майже в усіх закладах охорони здоров'я і затверджені їхніми керівниками. На жаль, всі вони по-різному трактують правовий статус пацієнта, містять норми переважно обмежувально-заборонного характеру. Слід відмітити, що основу регулювання відносин між пацієнтом і лікарем чи іншими медичними працівниками також становлять норми моралі та етики, які з часом оформились в окрему галузь знань – медичну етику. У більшості міжнародних документів, наукових досліджень і публікацій часто йдеться саме про комплексне етико-правове регулювання медичних відносин [1, с. 11]. Отже, відносини між пацієнтом і лікарем чи іншими працівниками охорони здоров'я регулюються як правовими, так і морально-етичними нормами, які в цій сфері відносин набувають характеру медико-етичних, деонтологічних норм.

Комплексний аналіз вітчизняної нормативно-правової бази дає змогу виділити права пацієнтів і визначити прогалини, що характеризують чинне законодавство у цій сфері. Найповніше регламентуються права пацієнтів Основами законодавства України про охорону здоров'я, так званій декларації прав людини у сфері охорони здоров'я [2]. Окрім цього, права пацієнтів можемо визначити, керуючись нормами Конституції України [3], Цивільного кодексу України [4] та Клятви лікаря, затвердженої Указом Президента України [5]. Змістовний аналіз цих актів привів до висновку, що права пацієнта в Україні не є чітко нормативно визначеними.

На підставі порівняльного аналізу законодавства держав ЄС та України у сфері прав пацієнтів з'ясовано, що у нашій державі не гарантовані такі права, закріплені

європейськими нормами: право на дотримання стандартів якості – право доступу до високоякісних медичних послуг та дотримання чітких стандартів якості; право на індивідуалізоване лікування; право на доступ до сучасних досягнень; право на повагу до часу пацієнта; право на усунення невинуватених страждань і болю – право на запобігання всіма можливими засобами страждань і болю на будь-якій стадії захворювання пацієнта; право на активну громадянську позицію, включаючи можливість здійснювати діяльність, спрямовану на захист прав в галузі медичної допомоги та право на участь у формуванні політики в галузі охорони здоров'я; право на прижиттєвий (медичний) заповіт – право залишити свої настанови для медиків (небажані заходи з лікування) наперед на випадок ситуації, в якій пацієнт вже не зможе приймати рішень. Необхідно доповнити групу прав пацієнтів в Україні зазначеними правами. З огляду на зростання останнім часом кількості пацієнтів з хворобами, які передбачають перенесення пацієнтом тяжких страждань, пов'язаних із болем різного ступеня (наприклад, онкологічні хворі), та проблем, що виникають при взаємовідносинах лікаря і пацієнта, вважаємо за доцільне закріплення зазначених прав на законодавчому рівні з визначенням способів реалізації їх захисту.

Фахівці вважають, що законодавство є найбільш ефективним регулятором правовідносин, що складаються у сфері охорони здоров'я, оскільки здатне встановлювати офіційну політику держави, визначати функції охорони здоров'я, регулювати розподіл ресурсів, управляти роботою всієї системи охорони здоров'я, забезпечувати її необхідну структуру, пред'являти певні вимоги і асигнувати засоби на підготовку і розвиток персоналу. Доцільно правовий статус пацієнта визначити спеціальним законом про права пацієнтів, на зразок того, що є в країнах європейського співтовариства та з урахуванням усіх європейських стандартів в цій сфері. Проект Закону України «Про захист прав пацієнтів» вже було свого часу розроблено і внесено до Верховної Ради України [6], однак через наявність суперечливих положень його було відкликано. У цьому контексті дуже імпонує норвезький закон «Про права пацієнта» (1999). У ньому всього 9 статей (з 3–9 підпунктами), де викладені право на медичну допомогу, на співпрацю з лікарем, на ознайомлення з медичною картою, згода на отримання медичної допомоги, особливі права дитини, скарги і т. п. [7]. Чіткість викладу і неможливість не виконати кожную статтю підкуповує. Тому, якщо і ухвалювати спеціальний закон про права пацієнтів у нашій державі, то саме такий аналог доцільно прийняти.

У даний час можна констатувати, що розвиток законодавства про охорону здоров'я в Україні йде шляхом створення цілого пакету з окремих, спеціалізованих законодавчих актів. Однак законодавство в сфері охорони здоров'я населення України має створюватися не як сукупність розрізнених актів з вузьких питань, а як науково обґрунтований і взаємопов'язаний кодифікований акт, який повинен бути базою, основою даного законодавства. Основний шлях подолання множинності нормативних актів, а також прогалин і суперечностей регулювання - це підвищення уваги до систематизації у формі кодифікації. Основою всієї систематизації законодавства про охорону здоров'я в Україні має стати створення Медичного кодексу України – нового зведеного законодавчого акту, з чіткою внутрішньою структурою, що базується на основі суттєвої переробки нормативного масиву у сфері охорони здоров'я населення. Отже, удосконаленню українського законодавства у сфері охорони здоров'я, та прав пацієнтів зокрема, сприятиме врахування досвіду таких європейських держав, як Італія, Польща, ФРН, Франція, Фінляндія, де ефективно діють лікарські або медичні кодекси [8].

Однак, лише законодавчими актами забезпечити права пацієнтів неможливо. Для цього законодавчі заходи необхідно доповнити заходами організаційного (інституційного) характеру. Так, у складі апарату Міністерства охорони здоров'я України доцільно створити Департамент з питань прав пацієнтів, який би очолювала посадова особа зі статусом уповноваженого з прав пацієнта (омбудсмен), яка би спеціалізовано займалася

питаннями забезпечення прав пацієнтів (в тій чи іншій формі інститут омбудсмена з прав пацієнта функціонує в Австрії, Великобританії, Греції, Грузії, Норвегії, Польщі, Угорщині, Фінляндії, Хорватії тощо [9]); створити при Міністерстві охорони здоров'я України постійно діючий третейський суд для розгляду медичних справ, а також створювати такі суди при громадських організаціях (за прикладом Всеукраїнської громадської організації «Фундація медичного права та біоетики України» [10]). Зазначені інституційні заходи необхідно чітко прописати на законодавчому рівні.

Таким чином, з'ясовано, що українське законодавство у сфері охорони здоров'я в більшій мірі відповідає нормам міжнародного права та права Європейського Союзу зокрема. Водночас, прийняття нормативних актів України в цій сфері дещо «відстає» від європейських норм, які постійно вдосконалюються, «ускладнюють» підходи до регулювання сфери стосунків «медицина – пацієнт». Україні варто ретельно стежити за тими напрямками розвитку систем охорони здоров'я, що довели свою ефективність в країнах ЄС.

Аннотация. Стаття посвящена освещению вопросов нормативного обеспечения прав пациентов в Украине с исследованием опыта европейских государств в этой сфере. На основании анализа норм действующего отечественного законодательства в сфере здравоохранения автор обосновывает необходимость реформирования законодательства Украины по обеспечению прав пациентов. На основании сравнительного анализа законодательства государств ЕС и Украины в сфере прав пациентов установлено, что в нашем государстве не гарантировано определенный ряд прав пациентов, которые закреплены европейскими нормами. Предлагается перенять опыт законодательного урегулирования вопросов обеспечения прав пациентов в европейских странах с формулировкой конкретных предложений.

Ключевые слова: пациент, права пациентов, обеспечение прав пациентов, законодательство, здравоохранение.

Abstract. The article is devoted to the issues of normative provision of patients' rights in Ukraine with the study of the experience of European countries in this field. Based on the analysis of the current domestic legislation in the field of health care, the author substantiates the need to reform the legislation of Ukraine on ensuring the rights of patients. Based on a comparative analysis of the legislation of the EU and Ukraine in the field of patients' rights, it was found that a certain number of patients' rights enshrined in European norms are not guaranteed in our country. It is proposed to adopt the experience of legislative regulation of patients' rights in European countries with the formulation of specific proposals.

Key words: patient, patients' rights, ensuring patients' rights, legislation, healthcare.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Попович Я. М. Особливості медичної етики та деонтології. *Медсестринство*. 2018. № 3. С. 11–14.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19. (Із змінами).
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (Із змінами).
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. (Із змінами).
5. Про Клятву лікаря: Указ Президента України від 15.06.1992 р. *Збірник Указів Президента* від 30.06.1992 р. № 2.
6. Про захист прав пацієнтів: проєкт Закону України від 01.03.2013 р. № 2438. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45938 (дата звернення 01.10.2020).
7. Здравоохранение и социальное обеспечение в Норвегии. *Сайт инспекции здравоохранения Норвегии*. URL: <https://www.helsetilsynet.no/Languages/Information-in-Russian-Statens-helsetilsyn/> (дата звернення 02.10.2020).
8. Гладун З. Медицина і права пацієнтів. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/j01_007_026_01.pdf (дата звернення 02.10.2020).
9. Омбудсмен по правам пациента. URL: <https://www.vz.kiev.ua/ru/ombudsmen-z-prav-paciyenta/> (дата звернення 02.10.2020).
10. Спеціалізований третейський суд з розгляду медичних справ. *Медицина практика: організаційні та правові аспекти*. 2010. № 4. С. 21–27.